

EK DERS SOYGUNU ve AKADEMİK TEŞVİK KOLLAMA

Yükseköğretim Kurumlarında Daha Fazla Ek Ders Ücreti Almaya ve Akademik Teşvik Desteği Sağlamaya Yönelik Manipülasyonlar ve Suistimaller*

Coşkun Can AKTAN¹

Prof. Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: ccan.aktan@deu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4294-2314

I. GİRİŞ

Türk yükseköğretim kurumlarında yasal ve/veya yasal olmayan yol ve yöntemlerle daha fazla ek ders ücreti elde etme ve akademik teşvik desteği sağlamaya yönelik davranış ve eylemler yaygın olmasına rağmen bu konular maalesef yeterince inceleme konusu yapılmış değildir. Söz konusu davranış ve eylemler esasen iki ayrı çerçevede ortaya çıkmakta ve gelişmektedir. Birincisi doğrudan yasalara aykırılık teşkil etmeyen fakat ahlaki açıdan uygun olmayan manipülasyon ve suistimlerdir. İkincisi ise bilerek ve/veya bilmeyerek ya da kurumların ihmali neticesinde ortaya çıkan usulsüzlükler, yolsuzluklar ve kamu zararlarıdır. Konunun bu iki boyutu dışında söz konusu etik dışı davranış ve eylemlerin aktörünün de bir değil iki olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Akademik teşvik kollama doğrudan öğretim elemanının çabaları neticesinde ortaya çıktığında bu tek aktörlü bir eylemdir. Eğer olayda akademik teşvik başvurularını değerlendiren komisyonların kusur ve ihmali de söz konusu ise iki aktörlü bir eylem gerçekleşmiş olur. Benzer şekilde makama ve/veya yüksek unvana sahip olan bir akademisyen daha fazla ek ders alma çabası içinde olduğunda bu tek aktörlü bir eylemdir. Oysa bölüm kurullarının aktif girişimi neticesinde olay gerçekleşmişse eylemi kurumsal bir hale dönüştürmüş olur.

Araştırmamızın ana amacı akademik rant kollama eğilimlerine örnek teşkil eden bu iki olayın anlaşılmasına ve çözümüne katkı sunmaktan ibarettir. İlk olarak

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** ccan.aktan@deu.edu.tr

Atıf (APA): Aktan, C. C., (2025), Ek Ders Soygunu ve Akademik Teşvik Kollama Yükseköğretim Kurumlarında Daha Fazla Ek Ders Ücreti Almaya ve Akademik Teşvik Desteği Sağlamaya Yönelik Manipülasyonlar Ve Suistimaller Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 17 (1): 133-172.

akademik rant kollama kavramını tanımlamaya çalışacağız. Daha sonra daha fazla ek ders ücreti almaya ve akademik teşvik desteği sağlamaya yönelik manipülasyon ve suistimallerin nasıl ortaya çıktığını anlatmaya çalışacağız.

II. AKADEMİK RANT KOLLAMA

Rant kollama (rent seeking) *Kamu Tercihi* (Public Choice) adı verilen araştırma programının literatüre kazandırdığı bir kavramdır. Halk dilinde “*emek vermeden elde edilen haksız kazanç*” olarak ifade edebileceğimiz rant kollama politik iktisat literatüründe çıkar ve baskı gruplarının devletten aynı ve/veya nakdi bir menfaat elde etmeye yönelik faaliyetlerini ve harcamalarını ifade eder. Münferiden gerçek kişiler, belirli kesimleri temsil eden meslek örgütleri ya da daha organize lobicilik faaliyetleri yapmak üzere kurulmuş olan baskı grupları devletten muhtelif adlar altında çıkar temin etmeye çalışabilirler. “*İhale kollama*”, “*tarife kollama*”, “*kota kollama*”, “*teşvik kollama*”, “*sosyal yardım kollama*” ve benzeri tanımlamalar esasen rant kollamanın örnekleridir. Bireylerin, meslek örgütlerinin ve organize örgütlerin rant kollama faaliyetleri dışında siyasi iktidarı elinde tutan hükümetler de tamamen yeniden seçilebilmek gayesine dönük popülist politikalar uygulamak suretiyle seçmenlere muhtelif rantlar sunabilirler. Popülizm ve paternalizm saiki dışında siyasi iktidarların kendilerini destekleyen yandaş şirketlere dönük rantlar sağlamaları de işin bir başka yönüdür. Özetle, rant yaratma, rant dağıtma ve rant kollama her yönüyle sosyal israf ve yolsuzluktan başka bir şey değildir.²

Rant kollama teorisinin fikir babası olarak kabul edilen Gordon Tullock 1993 yılında *Bilim Adamları Farklı mı?* başlığını taşıyan makalesinde akademisyenlerin toplumun diğer kesimlerindeki meslek sahiplerinden farklı olmadığını onların da fırsat bulduklarında rant yaratma ve rant kollama gayreti içerisinde olabilecekleri tespitini yaparak şöyle demektedir: (Tullock, 1993:92):

“Burada fizikçilere ya da bilim adamlarına ithamda bulunmuyorum. Bilim adamlarının da diğer insanlar gibi olduklarını anlatmaya çalışıyorum. Tıpkı geri kalanımız gibi, onlar da

² Tullock 1967 yılında yazdığı bir makalesinde (Tarifeler, Monopoller ve Hırsızlığın Refah Maliyetleri) çıkar ve baskı gruplarını tarife (gümrük vergisi) kollama ve bir monopol imtiyazı elde etme faaliyetlerinin ve bu amaçla yaptıkları harcamalarının refah kazancını ve kaybını incelemiştir. Bu açıdan Tullock'un araştırması bu konuyu irdeleyen ilk bilimsel makale olarak kabul edilebilir. Bkz. Tullock, 1967, 1991. “Rant kollama” (Rent seeking) kavramını iktisat biliminde ilk kullanan Anne Krueger'dir. Amerikalı iktisatçı Krueger, 1974 yılında yazdığı ve “Rant Kollayan Toplumun Politik İktisadi” başlığını taşıyan makalesinde çıkar ve baskı gruplarının ithalat izni için alınan lisans belgelerini elde etmek için giriştikleri faaliyetleri Rant Kollama olarak adlandırmıştır. Bkz. Krueger, 1974. Türkçe literatürde konuyu kapsamlı olarak inceleyen bir çalışma için bkz. Aktan, 2003.

bir grup içinde gelişirler; benzer duygulara sahiptirler; aynı durumda olan diğer insanlarla özdeşleşirler.”

Gerçekten de eğitim, öğretim ve bilimsel araştırma faaliyetlerinin sürdürüldüğü yükseköğretim kurumlarında görev yapan akademisyenler de tıpkı her normal insan gibi maaş ve maaş-dışı gelirlerini artırmak için çaba içerisinde olabilirler. Burada normal olmayan akademisyenlerin akademik etik ve dürüstlük ilkelerini gözardı ederek yapmış oldukları davranış ve eylemlerdir. Bilim insanları, öğretmenler, yargıçlar gibi meslek sahiplerinin başka mesleklerden ayıran şey onların ulvi bir hizmeti icra eden kimseler olmalarıdır. Akademik kimlik ve akademik saygınlık başlı başına önemli değerlerdir ve öğretim üyelerinin akademik etik ilkeriyle bağdaşmayan davranış ve eylemlerde bulunmaları bu açıdan kabul edilemeyen bir durumdur.

Aktan (2022) üniversitelerde yaygınlaşan rant kollama faaliyetlerinin bir sınıflamasını yaparak Türk yükseköğretim kurumlarında rant yaratma, rant dağıtma ve rant kollama alanları ve faaliyetlerine muhtelif örnekler (ek ders ücreti alma, akademik teşvik ödemeleri, yaz okulu ücretleri, döner sermaye gelirleri vb.) sunmaktadır (Şekil-1). *“Akademik destek ve teşvik uygulamaları bütçe maliyeti, fırsat maliyeti, rant kollama maliyeti vs. açısından fazlasıyla sorunludur”* ifadesini kullanan Aktan Türk yükseköğretim kurumlarında yaygınlaşan rant yaratma ve rant kollama faaliyetlerinin üniversiteleri değersizleşmeye maruz bıraktığının altını çizmektedir.³

³ Aktan'ın çalışmasını takiben Hacettepe Üniversitesi'nden Umut Al ve Yaşar Tonta da yayınladıkları bir makale içerisinde şu tespiti yapmaktadırlar: *“Üniversitelerde yıllardır izlenen araştırma değerlendirme ve teşvik politikaları ‘rant kollamaya eğilimli, akademik dürüstlük ve araştırma etiğiyle arası pek hoş olmayan hatırı sayılır büyüklükte bir tufeyli akademisyen sınıfı’nın yetişmesine yol açmıştır.”* Bkz. Al ve Tonta, 2022:43.

Şekil-1: Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarında Rant Yaratma, Rant Dağıtma ve Rant Kollama Alanları ve Faaliyetleri: Muhtelif Örnekler

Akademik teşvik rantları	Ek ders ücretlerinden doğan rantlar	İkinci öğretim ek ders ücretlerinden doğan rantlar	Yaz okulu ücretlerinden doğan rantlar
Döner sermaye işletmelerinden sağlanan rantlar	Dershane ücretlerinden doğan rantlar	Danışmanlık rantları	Akademik makam rantları
Bilgi, görgü, tecrübe kazanmak gayeli burslardan doğan rantlar	Yurtdışı kongre, sempozyum, konferans vs. etkinliklere katılmaktan doğan rantlar	Kitap ticareti ve pazarlamacılığında doğan rantlar	Açık Öğretim Fakültelerinde geniş mali kaynaklardan doğan rantlar
Uzaktan eğitim fırsatlarından doğan rantlar	Kampüs içi kafeterya, kantin vs. rantları	Kampüs içi otopark işletmesi vs. rantları	Diğer rant yaratma, rant dağıtma ve rant kollama faaliyetleri vs.

Kaynak: Aktan, C.C. 2022. “Akademik Rant Kollama: Yükseköğretim Kurumlarında Rant Yaratma, Rant Dağıtma ve Rant Kollama Faaliyetleri”, içinde: Aktan, C.C. Mübtezal Kalabalık -Ecce Homo Academicus-, Konya: Literatürk Yayıncılık, 2022.s.373.

III. ÜNİVERSİTELERDE EK DERS ÜCRETİ KOLLAMA: MÜFREDAT MANİPÜLASYONU ve AKADEMİK ENFLASYON

Öğretim üyelerinin kişisel çaba ve girişimleri ve fakülte bölüm kurullarının aldığı karar neticesinde gerçekleşen ve bizim “*ek ders soygunu*” olarak ifade etmekte beis görmediğimiz eylemlere başlıca örnekler aşağıda sunulmuştur:

Lisans ve lisansüstü eğitimde zorunlu ve seçmeli ders sayısını çoğaltarak yapılan ek ders soygunu. Bilindiği üzere fakülte ve yüksek okullarda bölümler veya programlar tarafından zorunlu ve seçmeli dersler belirlenir. Zorunlu dersler; öğrencinin almakla yükümlü olduğu, seçmeli dersler ise öğrencinin istekleri de göz önüne alınarak belirlenen derslerdir. Öğrenci yararına bir uygulama olarak

düşünülen zorunlu/seçmeli ders ayrımı maalesef pratikte üniversite öğretim elemanları tarafından daha fazla ek ders ücreti elde etme gayesine uygun olarak istismar edilebilmektedir. İstismar ve suistimal eylemleri şu şekillerde gerçekleşmektedir: İlk olarak lisans ve lisansüstü eğitim müfredatında zorunlu ders sayısını artırılmaya çalışılmakta; zorunlu ders sayısını artırmanın sınırına ulaşıldığında bu defa seçmeli ders sayısının arttırılması yoluna gidilmektedir. Üstelik seçmeli ders sayısını arttırmak çok daha kolaydır zira öğrenciye “özgür seçim” imkânı sağlayacağı ifade edilerek akademik müfredatta değişiklikler kolayca yürürlüğe konulabilmektedir.

Bologna süreci adı verilen uyum programı seçmeli ders kaosunu çok daha ileri bir boyuta taşımıştır. Avrupa Yükseköğretim Alanı yaratmayı hedefleyen Bologna sürecinde ders planlarında seçmeli derslerin, mezuniyet için alınması gereken toplam AKTS'nin veya yerel kredinin en az %25'ini oluşturacak biçimde düzenlenmesi ilkesi kabul edilmiştir. Bu durum bazı üniversitelerimiz tarafından maalesef fazlasıyla yozlaştırılmıştır.

Bugün üniversitelerde lisans ve lisans-üstü eğitim programlarında sadece bir haftalık ders saatinde işlenebilecek olan bir başlığın seçmeli ders olduğuna dair sayısız örnekler tespit etmek mümkündür. Her farklı ders demek, ilave ek ders ücreti almak anlamına gelir. Deyim yerindeyse “uyduruk” seçmeli dersler türeterek ders sayısını artırma gayretleri maalesef lisans ve lisans-üstü eğitim öğretim programlarında giderek yaygınlaşan bir duruma dönüşmüştür.

Lisans ve lisansüstü eğitim programlarının sayısını çoğaltarak yapılan ek-ders soygunu. Burada birbirinden farklı yol ve yöntemler izlenmektedir. Yükseköğretimde diplomalı işsizlik gibi vahim bir sorun gözardı edilerek akademik enflasyonun her türü (öğrenci sayısını çoğaltma, kontenjan artırma, bölüm ve fakülte sayısını artırma, lisans ve lisans-üstü eğitim programlarını çoğaltma vb.) tatbik edilerek öğretim üyelerine ek ders ücreti sağlayacak etik dışı uygulamalar yürürlüğe konulmaktadır. Burada amaç, öğrenci sayısını ikiye ve hatta üçe bölmek ve çok sayıda ders açmaktan ibarettir.

Kurumların ve programların “ihtiyaç” doğrultusunda açıldığını söylemenin akademik dürüstlük ile bağdaşmayacağı tespitini yapmak isteriz. Akademik enflasyon sorunu yükseköğretimdeki değersizleşmeyi körükleyen en önemli gelişmedir. Akademik enflasyonun sebeplerinden birisi de maalesef daha fazla ek ders ücreti almaya dönük çabalar ve girişimlerdir. “Bir iki öğrenci bulalım da

doktora programı açılınsın, ek ders ücretinden mahrum kalmayalım” hesabı yapan bir üniversite nadir bir örnek değil Türk yükseköğretim kurumlarında yaygın bir uygulamaya dönüşmüş durumdadır. Bu ifademizin katiyen üniversitelerimizin tamamını töhmet altında bırakacak bir suçlama olarak kabul edilmemesi gerekir. Bu eğilimin birçok üniversitede açıkça gözlemlenen bir sorun alanı olduğu açıktır. Tek bir ya da iki doktora öğrencisi için bir doktora eğitimine başlanması demek her yarıyılıda öğretim elemanlarına beş ya da altı ders fırsatı (“rant” demek daha doğru olur) sunmak anlamına gelmektedir. Optimal bir sayının altında verimli bir ders yapılmasının ne derece mümkün olabileceği genellikle gözardı edilen bir durumdur ve derslerin fiilen yapılmadığı da gözlemlenen bir olgudur.

İkinci öğretim yoluyla ek ders soygunu. Yükseköğretim kurumlar (fakülte ve yüksek okullar) bir taraftan lisans öğretiminde ikinci öğretim programları açmakta; daha sonra da her yıl mümkün olduğu ölçüde kontenjanlarını genişletmenin yollarını aramaktadırlar. Öğretim üyelerinin ikinci öğretimden ders kapma yarışları ve kavgaları, bunun dışında bölüm başkanı, anabilim dalı başkanı ve kıdemli profesörlerin bir dersin ikinci öğretim kısmını kendilerinin üzerine alarak, gündüz derslerini diğer kıdemsiz öğretim üyelerine vermeleri gibi yol ve yöntemler üniversitelerde yıllardan bu yana devam eden etik dışı uygulamalardır.

IV. AKADEMİK YOZLAŞMAYA TEŞVİK: AKADEMİK TEŞVİK KOLLAMA

Her ne kadar halen yürürlükte bulunan Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliği'nin Amaç ve Kapsam başlığını taşıyan ilk maddesinde teşvik uygulamasının ana amacı açıkça ifade edilmemiş olsa da yürürlüğe konulan uygulamanın akademisyenlerin performanslarının artırılması amacına münhasır olduğuna şüphe yoktur.⁴ Yönetmeliğin iyi niyetle hazırlanmış ve yürürlüğe konulmuş olduğu hususunu da belirtmekte yarar görüyoruz. Ancak sözkonusu uygulamanın üzerinden yaklaşık 8

⁴ Halen yürürlükte bulunan Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliği'nin amaç ve kapsamı ilk madde içerisinde şu şekilde ifade edilmiştir: “Devlet yükseköğretim kurumları kadrolarında bulunan öğretim elemanlarına yapılacak olan akademik teşvik ödeneğinin uygulanmasına yönelik olarak, bilim alanlarının özellikleri ve öğretim elemanlarının unvanlarına göre akademik teşvik puanlarının hesaplanmasında esas alınacak faaliyetlerin ayrıntılı özellikleri ve bu faaliyetlerin puan karşılıkları, akademik teşvik toplam puanının %30'unu geçmemek üzere her bir akademik faaliyet türünün toplam puanın hesaplanmasındaki ağırlıkları, akademik teşvik puanının hesaplanmasına ilişkin usul ve esaslar ve bu hesaplamaları yapacak komisyonun oluşumu ile diğer hususları belirlemektir.” Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliği (Bakanlar Kurulu Kararının Tarihi, 14/5/2018 No : 2018/11834; Resmî Gazete Tarihi: 27.06.2018 Resmî Gazete Sayısı: 30461))

yıl geçmiştir ve bugün “Niyet İyi, Sonuç Kötü” diyebileceğimiz çok sayıda sorun bulunmaktadır. Halen yürürlükte bulunan akademik teşvik sistemine yönelik eleştirilerimizi kısa başlıklar altında özetlemeye çalışalım.⁵

Akademik teşvik uygulaması üniversitelerde “akademik teşvik kollama” davranışlarına kaynaklık etmiş ve pek çok tahmin edilmeyen ve öngörülmeven sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Akademik teşvik uygulaması akademisyenleri sırf para kazanmak güdüsü ile yayın çoğaltmaya ve buna bağlı olarak da şaibeli dergilerin sayısında artışa neden olmuştur. Akademisyen Selçuk Beşir Demir 2018 yılında yayınladığı “Şaibeli/Sahte Dergiler: Bu Dergilerde Kimler, Niçin Yayın Yapıyor?” başlığını taşıyan çalışmasında şu çarpıcı tespitleri yapmaktadır:⁶

“Şaibeli/sahte akademik dergilerde en fazla yayın yapan ülke sıralamasında sırasıyla Hindistan, Nijerya ve Türkiye geliyor. Şaibeli/sahte akademik dergilerdeki yayınlar gelişmekte olan ülkelerdeki araştırmacılar tarafından sunulmaktadır; görüşülen Türk araştırmacılar, hızlı akademik yükselme arayışıyla makalelerini şaibeli/sahte akademik dergilere gönderdiklerini ifade etmişlerdir; akademik teşvik sistemi araştırmacıları bu dergilerde yayın yapmaya teşvik etmektedir; ve pekâlâ bilinen “yayınla ya da yok ol” baskısı ve (ayrıca) bilgisizlik/farkında olmama, akademisyenleri bu dergilere makale göndermeye sevk etmektedir.” (Demir, 2018:1296.)

⁵ Ülkemizde akademik teşvik uygulamasının akademik personelin motivasyonu ve performansı üzerine muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmında akademik teşvik uygulamasına dair öğretim elemanlarının olumlu ve olumsuz görüş ve önerileri tespit edilmeye çalışılmaktadır. 40-50 öğretim elemanının görüşüne başvurarak “Akademik teşvik uygulamasını yararlı buluyor musunuz?” sorusunu yöneltmek ve daha sonra da katılımcıların şu sayısı ve yüzdesi uygulamayı yararlı bulduklarını ifade etmişlerdir demek gerçekten ne anlam ifade etmektedir? Belirli sayıda akademik personelin görüşlerinden bir sonuç çıkarmanın çok da anlamlı olmadığı kanaatindeyim. Akademik teşvik uygulamaları konusunda yapılmış başlıca çalışmalar için bkz. Güven vd. 2018; Yokuş vd.. 2018; Ültay ve Ültay, 2018; Turhan ve Erol, 2017; Okumuş ve Yurdakul, 2017; Şahin vd. 2017; Ateş, 2021; Göksu ve Bolat, 2019; Gül ve Arabacı, 2018.

⁶ Bu çalışmada Beall yağmacı dergi listesi esas alınmış ve listedeki 52 farklı ülkeden yaklaşık 753 derginin %82,3’ünün gelişmekte olan ülkeler tarafından yayınlandığı tespiti yapılmıştır. Demir: 2018:1308.

Tablo-1: Şaibeli/Sahte Dergilerde En Fazla Yayın Yapan Ülke Sıralaması (İlk 20 Ülke)

Sıra	Ülke	Yayın Sayısı	Sıra	Ülke	Yayın Sayısı
1	Hindistan	2592	11	Irak	605
2	Nijerya	1216	12	Pakistan	603
3	Türkiye	932	13	Bangladeş	552
4	ABD	892	14	Brezilya	471
5	Çin	888	15	Kenya	461
6	Suudi Arabistan	872	16	Fas	405
7	Endonezya	816	17	İngiltere	391
8	İran	792	18	Etiyopya	336
9	Mısır	763	19	Japonya	328
10	Malezya	707	20	Güney Kore	320

Kaynak: Demir, 2018:1303.

Yine ülkemizde şaibeli akademik dergilerin ne durumda olduğu konusunda Beall Listesi⁷ üzerinden yapılan bir başka çalışma içerisinde şu tespitler yapılmaktadır:

“... Bulgularda Beall listesindeki dergilerin %3,2’sinin Türkiye menşeli olduğu tespit edilmiştir. Buna göre Türkiye listede Hindistan’dan sonra ikinci sırada görülmektedir. Listedeki Türkiye menşeli dergi sayısı 2003 yılından 2010 yılına kadar belli bir seviyede seyrederken (2010 yılında yedi dergi) 2011 yılından itibaren ani bir artış göstermeye başlamış ve 2016 yılında sayı 41’e ulaşmıştır.” (Akça & Akbulut, 2018:256)

Tablo-2: Şaibeli/Sahte Dergilerde En Fazla Yayın Yapan Ülke Sıralaması (İlk 10 Ülke)

Ülke	Yayın Sayısı	Yüzde
Hindistan	693	54,6
Türkiye	41	3,2
ABD	30	2,3
Pakistan	25	1,9
İngiltere	22	1,7
Nijerya	16	1,2
Malezya	14	1,1
İran	12	0,9
Almanya	11	0,8
Romanya	10	0,7
Diğer (<10)	394	31,0
Toplam	1268	100

Kaynak: Akça ve Akbulut, 2018:264.

⁷ Beall's Listesi Colorado Üniversitesi'nde kütüphaneci olarak çalışan Jeffrey Beall tarafından yapılan bir listedir

Öte yandan akademik teşvik uygulaması lisans-üstü eğitimde “tez danışmanı-öğrenci” ve üniversite kadrolarında görev yapan “araştırma görevlisi-hoca” arasında “paraziter” ortak yazarlık sorununu gündeme getirmiş ve zaman içerisinde yaygınlaştırmıştır. Üniversitelerin dünyanın ilk 500 üniversitesi listesine girme yarışı da maalesef bu eğilimi hızlandırmıştır. Nitekim 2016’da TÜBİTAK Türkiye Kaynaklı Uluslararası Bilimsel Yayınları Teşvik (UBYT) Programı’nda “TÜBİTAK Türkiye Adresli Uluslararası Bilimsel Yayınları Teşvik (UBYT) Programı'nın amacı (...) Danışmanların Öğrencileri ile birlikte yapmış olduğu Uluslararası bilimsel yayınların teşvik edilmesidir” denilerek bu paraziter ilişkiye kapı aralanmıştır.⁸ Çıkar çatışması açısından akademik etiğe uygun olmayan ve kolayca istismar edilebilecek olan bu paraziter ilişki ilerleyen yıllarda birçok üniversitenin Senatosu tarafından kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir.⁹

Akademik teşvik uygulamasının “bütçe maliyeti” dışında görünmez “işlem maliyetleri” olduğu da asla ihmal edilmemelidir. Mevzuat beraberinde kaçınılmaz olarak bir bürokrasi ortaya çıkarmakta ve işlem maliyetlerini (Akademik Teşvik Başvuru ve İnceleme Komisyonları; Akademik Teşvik Düzenleme, Denetleme ve İtiraz Komisyonları, kurallar, prosedürler, regülasyonlar vb.) artırmaktadır. İşlem maliyetlerinin bir kısmı bürokratik prosedürlerden ibaret olmakla kalmamakta Rektörlükler bu amaca yönelik insan kaynağı da istihdam etme yoluna gitmektedirler.

Öte yandan akademik teşvik uygulamaları konusunda Sayıştay tarafından yapılan denetlemelerde de kamu zararı durumu tespitleri yapılmıştır. Akademik teşvik ödenek puanının hesaplanması sırasında yönetmeliğe uymayan hususların göz ardı edilmesi sebebiyle teşvik ödemelerinde kamu zararı oluşmaktadır (Öksüz,2024).

V. GENEL DEĞERLENDİRME, SONUÇ ve ÖNERİLER

Etik (ahlak) ırk, renk, dil, din, cinsiyet, meslek, etnik köken ve saire tanımaz ve ayırt etmez. Bir din adamı tanrıtanımaz bir kişiden daha ileri seviyede gayri ahlaki davranış ve eylemlerde bulunabileceği gibi bir profesör de hayvan güderek ekmeğini kazanan bir çobandan çok daha ahlaksız davranışlar sergileyebilir. Bir

⁸ Bkz. TÜBİTAK Türkiye Adresli Uluslararası Bilimsel Yayınları Teşvik (UBYT) Programı Uygulama Usul Ve Esasları

https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/33_YK_islenmis_hali_UBYT.pdf

⁹ Ayrıntılı analiz ve eleştiriler için bkz. Aktan, 2024.

öğretmen, bilim insanı ya da yargıcın sahip olduğu mesleğinin ana özelliği toplumun diğer kesimlerine örnek davranışlar sergileme ahlakı ve sorumluluğudur. Yoksa örneğin alın teri ve emekle ve binbir zahmetle çalışarak ekmeğini çıkarmaya çalışan çiftçilerin mesleği “ulvi” bir meslek değil de akademisyenlik ulvi bir meslektir diyemeyiz. “Yüksek tahsil”in manası nedir o zaman? Dr. / Doç.Dr. / Prof.Dr. gibi unvanların ve derecelerin anlamı nedir o halde?

Öğretim elemanlarının ve bölüm kurullarının sırf daha fazla ek ders ücreti almak için müfredatı yaz boz tahtasına çevirmesi, zorunlu/seçimlik ders sayılarını çoğaltması, öğrenci sayılarını artırması, öğrenci sayılarını bölerek farklı derslere yönlendirmesi ve saire üniversitelere ve akademisyenlere yakışmayan uygulamalardır. Bu tür girişimler dışında ikinci öğretim, tezli yüksek lisans, tezsiz yüksek lisans vb. adlar altında sürekli olarak bölümlerin ve programların sayılarını ve kontenjanlarını artırmak ve saire kararlar da üniversitenin saygınlığını yok eden uygulamalardır. Önemle ve altını çizerek belirtmek isterim ki “*müfredat manipülasyonu*” ve “*akademik enflasyon*” olgusu maalesef üniversiteleri ciddi manada değersizleştirmiştir. Hele ki tüm bu girişimler daha fazla ek ders ücreti almak için yapılıyorsa o zaman bu davranış ve eylemleri “*ek ders soygunu*” olarak adlandırmanın yanlış olmayacağını düşünüyorum.

Benzer durum akademik teşvik uygulamaları için de geçerlidir. Akademik teşvik sisteminin maalesef yayın çoğaltma, akademik dergi enflasyonu, şaibeli dergiler, paraziter ortak yayıncılık, atıf manipülasyonları gibi adlar altında sıralanan çok sayıda görünmez maliyetleri bulunmaktadır. Ülkemiz açısından tüm bu hesaba katılmayan ve/veya öngörülmeven maliyetlerin ciddiyetle ele alınarak çözümler bulunmasının nispeten geç kalınmış bir mesele olduğunun altını çizmek isterim.

Akademik değerlerin değersizleşmesi anlamına gelen “akademik nihilizm”in ana kaynağı “*kitlesel eğitim*” ve “*akademik enflasyon*” olgusudur. Üniversitelerin (ve bu çerçevede fakültelerin, yüksek okulların, enstitülerin, bölümlerin) gereksiz yere çoğaltılması üniversite, öğrenci ve öğretim üyesi kavramlarının içini boşaltmakta ve tamamen değersizleştirmektedir. Akademik etiketizm (derece enflasyonu ve unvan enflasyonu) beraberinde akademik dergi enflasyonu, yayın çoğaltma, bilimsel araştırma ilkelerinden uzaklaşma, şaibeli dergiler, atıf mantarcılığı ve atıf manipülasyonları gibi sorunları ortaya çıkarmaktadır.

Ek ders soygunu ve akademik teşvik kollama gibi uygulamaların sadece regülasyon, kontrol, denetim ve ceza gibi önlemlerle ortadan kaldırılabileceğini

düşünmek büyük bir hata ve yanlıdır. Doğru tedavi için doğru tanı gereklidir. Tanıdan tedaviye bir çözüm süreci olmadan bu sorunların ortadan kaldırılması mümkün değildir.

Çözümüne dair atılacak ilk ve önemli adım akademik enflasyon sorununun ortadan kaldırılmasıdır. Bu çerçevede üniversitelerde “eğitim/öğretim üyesi” ile “araştırma üyesi” arasındaki ayırım mutlaka yapılmalıdır. Eğitim ve öğretim hizmetlerini yürütecek olan akademik personelin asıl görevi “ders vermek” olmalıdır. Bu önerimiz çerçevesinde ek ders ücreti adı verilen soygun da kendiliğinden kısmen ortadan kalkmış olacaktır. Eğitim ve öğretim personelinin maaşı verdiği derslerin karşılığıdır. Ek ders ücreti adı verilen uygulama ise ancak belirli ilkeler ve kurallar çerçevesinde sürdürülmelidir.¹⁰

Bu konuda şu önemli hususun altını çizmekte yarar görüyorum. Halihazırda üniversitede istihdam edilen akademik personelin derse hazırlanma, derse girme, öğrenci danışmanlıkları, gözetmenlikler, idari işler ve saire iş yükü dışında onlara ayrıca bir de bilimsel araştırma yapma sorumluluğunun verilmesi her iki görevin de layıkıyla yerine getirilmesini engellemektedir. Bugün bir taraftan daha fazla ek ders ücreti alayım çabasında olan bazı öğretim elemanları diğer tarafta kısa sürede doçentlik unvanını alayım da maaşım artsın matematiği üzerinden ilerlemektedir. Hem “öğretmen” hem “bilim adamı” olmak çabası her iki işin de eksik yapılmasına neden olmaktadır.

Haftada 30-40 saat derse giren bir öğretim elemanının bilimsel çalışma yapmaya zaman bulabilmesi gerçekten mümkün olabilir mi? Öğretim elemanları bir taraftan daha fazla ek ders ücreti almak için bölüm kurullarında makamı, unvanı ve gücü çerçevesinde mücadele vermekte, diğer taraftan akademik teşvik ödemesinden de mahrum kalmamak için yüzeysel, gayri-ciddi ve dahası etik ilkelere tamamen ters davranışlarda bulunarak kalitesiz yayınlar yolunu seçmektedirler. Öyle ki, daha fazla ders almak yarışı aynı bölümde çalışan öğretim elemanları arasında küslükler ve kavgalara kadar varabilmektedir. Öğretim elemanlarının aşırı ders talebi akla,

¹⁰ 2547 sayılı Kanununun 36. Maddesinde yer alan “on saat ders verme yükümlülüğü” ifadesi 2914 Sayılı Yüksek Öğrenim Personel Kanunu’nun 11. Maddesi ile yasal bir soygun düzenine dönüştürülmüş bulunuyor. Eğer 2547 sayılı kanunda “Öğretim ... haftada asgari on saat ders vermekle yükümlüdür. Öğretim görevlisi ise haftada asgari on iki saat ders vermekle yükümlüdür.” hükmü yer almamış olsa ya da 10 saat sınırı daha üst bir ders yükü sınırı (örneğin, 20 saat) olarak belirlenmiş olsa ek ders soygunu adı vereceğimiz sorun en azından bu ölçüde vahim bir sorun olarak karşımıza çıkmamış olacaktı.

mantığa ve ahlaka sığmayacak müfredat manipülasyonları ortaya çıkarmakta ve akademik enflasyon sorununu büyütmektedir. Üniversitelerimizde yaşanan durum tam da bunlardan ibarettir.

“Eğitim/öğretim üyesi” ile “araştırma üyesi” arasındaki ayırım yapılması yayın çoğaltma, atıf manipülasyonları, akademik dergi enflasyonu, şaibeli dergiler gibi sorunları da en azından büyük ölçüde ortadan kaldırmış olacaktır. Akademik etiketizm kalitesiz yayın yapma eğilimlerini hızlandırmaktadır. Akademik teşvik ise akademik yozlaşmayı teşvik edici bir etki ortaya çıkarmaktadır. Ekoloji ve çevre iktisadı alanında doğanın ve çevrenin kirletilmesi karşılığında benimsenen “kirleten öder” prensibinin akademik teşvik uygulamasındaki karşılığının “kirletene ödenir” olması gerçekten üzücü ve vahim bir gelişmedir.

Akademik enflasyon sorununa çözümler üretilirken diğer taraftan da öğretim elemanlarının ve bölüm/fakülte/yüksekokul/enstitü kurullarının manipülatif müfredat oyunlarına (zorunlu/seçmeli ders sayılarını çoğaltma, uyduruk dersler türetme vs.) başvurarak ek ders soygunu yapmalarına izin verilmemelidir.

Ek ders ücretini sadece “akademik emek” kavramı ile bir arada değerlendirerek ortaya çıkan yasal soygunu görmezden gelmek vahim bir hata ve yanılığdır. Aynı şekilde akademik teşvik sistemini akademik personelin mali durumunu iyileştirmek ve aynı zamanda bilimsel çalışmalarında motivasyonlarını artırmak için yürürlüğe konulmuş bir uygulama olarak görmek ve “görünmeyen maliyetleri” gözardı etmek “akademik körlük” demektir.

Türk yükseköğretiminin sözde akademik performansı artırmak amacına yönelik olarak nitelikten uzak niceliğe yönelik sayı ve sayma oyunlarından, metrik ve atıf fetişizminden ve müfredat manipülasyonlarından mutlaka ama mutlaka kurtulması gerekir. Bunun için ilk yapılması gereken akademik nihilizmi yaratan akademik enflasyon sorununa bütünüyle son vermektir. Çoğaltma her yönüyle yıkım demektir. Kitlesele eğitim maksadıyla üniversite sayılarını çoğaltmak, akademisyen sayılarını çoğaltmak, fakülte/yüksek okul/enstitü sayılarını çoğaltmak, yüksek lisans ve doktora programlarını ve öğrenci sayılarını çoğaltmak, kitap-makale-tez vb. akademik yayın sayısını çoğaltmak, akademik dergi sayısını çoğaltmak akademiyi bütünüyle değersizleştirmektedir. Bu konuda kararlar almanın ve uygulamanın Yükseköğretim Kurulu, Üniversitelerarası Kurul Başkanlığı TÜBİTAK gibi kurumların güç ve yetkisini aşan bir durum olduğunun elbette farkındayım. Siyasi iktidarların bu yönde bir iradeyi ortaya koymaları ve cesur

kararlar olarak uygulamaları gerekir. Ancak çıkmaz ve açmaz şudur ki, akademik enflasyon sorununu yaratan ve akademinin değersizleşmesine yönelik kararları alan ve uygulayan siyasi iktidarlar değil midir?

Karamsar ve kötümser düşünmeyi bir tarafa bırakıp iyimser olalım, ümidimizi yitirmeyelim ve mücadele etmekten vazgeçmeyelim demekten başka bir seçeneğimizin olmaması gerçekten hüznü veren bir durumdur. *Özlenen Üniversite, Yaşanan Üniversite*¹¹ kitabımın yayınlanmasının üzerinden 20 yıl geçti. Peki bugün üniversitelerimiz ne durumdadır? Türk yükseköğretiminde izlenen yanlış yolların bazılarını sıralayarak çalışmamı tamamlamak istiyorum:

- Akademik değerlerin değersizleşmesi: Akademik Nihilizm.
- Akademik çoğaltma kafası: Akademik Enflasyon
- Akademik derecelerin ve unvanların ayaklar altına alınarak akademik liyakat ve akademik saygınlığın yok edilmesi: Akademik Etiketizm.
- “Toplam Kalite”den uzaklaşma ve “Toplam Kantite”ye odaklanma.
- “Akademik Etik” ilkelerinin de ötesine geçen “Akademik Ayıplar ve Utanmazlıklar”

Kaynaklar

Akça S. ve Akbulut M. 2018. “Predatory Journals in Turkey: An Investigation Through Beall List”, *Bilgi Dünyası* 2018;19:255–74.

Aktan, C.C. 2003. *Özlenen Üniversite Yaşanan Üniversite*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Aktan, C.C. (ed.) 2003. *Çıkar Grupları ve Rant Kollama*, İstanbul: Zaman Kitap.

Aktan, C.C. 2022. “Akademik Rant Kollama: Yükseköğretim Kurumlarında Rant Yaratma, Rant Dağıtma ve Rant Kollama Faaliyetleri”, içinde: Aktan, C.C. *Mübtezel Kalabalık -Ecce Homo Academicus-*, Konya: Literatürk Yayıncılık.

Aktan, C.C. 2024. “Akademik Marabacılık Ve Akademik Parazitizm ‘Hoca-Asistan’ ve ‘Tez Danışmanı-Öğrenci’ Arasındaki Suistimalci ve Paraziter Ortak Yazarlık İlişkisi Üzerine”,

¹¹ Aktan, C.C. 2003. *Özlenen Üniversite Yaşanan Üniversite*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

<https://www.researchgate.net/profile/Coskun-Can-Aktan>

Al, U. ve Y. Tonta, 2022. “Araştırma Değerlendirme ve Teşvik Sistemlerinin Akademisyenlerin Rant Kollama Davranışları Üzerindeki Etkileri: Bir Keşfedici Örnek Olay Araştırması”, Bilgi Dünyası, Cilt 23 Sayı 1.

Ateş, S. 2021. “Akademik Teşvik Sisteminin Üniversite Öğretim Elemanları Performansına Etkileri: TRC 2 Bölgesinde Bir Araştırma”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Kamu Yönetimi ABD, Malatya.

Demir, S. B. 2018. “Predatory Journals: Who Publishes İn Them And Why?”, Journal Of Informatics”, 12, 1296-1311.

Göksu, İ. ve Y. İ. Bolat 2019. “Akademik Teşvik Uygulamasının Performansa Yansması: 2016 ile 2017’nin Karşılaştırmalı Analizi”, Yükseköğretim Dergisi”, Cilt 9, Sayı 2, ss 189-200.

Gül, İ. ve Arabacı, İ. B. 2018. “Öğretim Elemanlarının Akademik Teşvik Ödeneğine İlişkin Görüşleri”. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 17(66), 675-687.

Güven, A., Kaplan, Ç., ve Acungil, Y. 2018. “Türkiye’deki Akademik Teşvik Çalışmalarının Akademik Personelin Motivasyonu Üzerine Etkisi”. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 73(1), 245-268.

Karabacak, N., Küçük, M. ve Korkmaz, İ. 2020. “Yükseköğretimde Performansa Dayalı Akademik Teşvik Uygulamasının İncelenmesi”. Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 8(3), 831-864.

Krueger, A.O. 1974. “The Political Economy of the Rent-Seeking Society,” American Economic Preview 64 (June): 291.

Okumuş, K. ve Yurdakal, İ.H. 2017. “Akademisyenlerin Akademik Teşviğe İlişkin Görüş ve Düşünceleri”. Journal of Academic Social Science Studies. 58, ss. 145-156.

Öksüz, M. 2024. “Yükseköğretim Kurumlarında Kamu Zararı: Sayıştay İlamlarından Kanıtlar”, Sayıştay Dergisi, 35(133), 211-240. <https://doi.org/10.52836/sayistay.1495586>

Şahin, F., Tabak, B. Y., ve Tabak, H. 2017. “Motivasyon Kuramları Bağlamında Akademik Teşvik Ödeneği Uygulamasının Değerlendirilmesi”. Yükseköğretim Ve Bilim Dergisi (2), 403-410.

Turhan, M. ve Erol, Y. C. 2017. “Akademisyenlerin Akademik Teşvik Ödeneğine İlişkin Görüşleri”. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18(3), 281-296.

Tullock, G. 1967. “The Welfare Costs of Tariffs, Monopolies and Theft “, Economic Inquiry, Vol 5, 1967, pp. 224, 232.

Tullock, G. 1991. “Rent Seeking”. In: Eatwell, J., Milgate, M., Newman, P. (eds) The World of Economics. The New Palgrave. Palgrave Macmillan, London.

Tullock, G. 1993. “Are Scientists Different?”, Journal of Economic Studies 20, 90-106.

Ültay, E., & Ültay, N. 2018. “Akademik Teşvik Ödeneğinin Bilimsel Faaliyetlere Etkisi Hakkındaki Akademisyen Görüşleri”. Yükseköğretim Ve Bilim Dergisi (1), 162-171.

Yokuş, G., Ayçiçek, B., ve Kanadlı, S. 2018. “Akademisyen Görüşleri Doğrultusunda Yükseköğretimde Performansa Dayalı Akademik Teşvik Sisteminin İncelenmesi”. Yükseköğretim Dergisi, 8(2), 140-149.

Mevzuat

TÜBİTAK Türkiye Adresli Uluslararası Bilimsel Yayınları Teşvik (UBYT) Programı Uygulama Usul Ve Esasları

https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/33_YK_islenmis_hali_UBYT.pdf

Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliği (Bakanlar Kurulu Kararının Tarihi, 14/5/2018 No : 2018/11834; Resmî Gazete Tarihi: 27.06.2018 Resmî Gazete Sayısı: 30461)